

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК У ПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ УКРАЇНИ: НАСЛІДКИ КРИЗИ, СУЧАСНИЙ СТАН І НАЙБЛИЖЧІ ПЕРСПЕКТИВИ

Варгатюк А.П.

Логічним наслідком і закономірним підсумком глибокої соціально-економічної кризи в Україні, триваючої й донині з початку 90-х років, під час якої був демонтований існувавший суспільно-політичний устрій, зруйнована система продуктивних сил та виробничих відносин, що зазнали кардинального зламу в результаті сумнівних для майбутнього країни “радикальних ринкових реформ”, стало стрімке занурення у стан тривалої кризи науково-технологічного та інноваційного розвитку промислового виробництва і, насамперед, його наукоємних галузей та підприємств. За обраною моделлю розвитку та пріоритетами економічної політики як єдино вірної, заручником якої є український народ, стала приватизація загальнонародної власності, яка кваліфікувалася як “нічийна”, що використовується неефективно. Із прискореним створенням саме на її базі приватного сектору економіки з елементами вільної конкуренції, відкритості внутрішнього ринку, залученням іноземного капіталу, важелі управління та державного регулювання процесами життєдіяльності країни були відкинуті, а їх позитивна динаміка надовго втрачена. Хаос, що періодично виникає в економіці як реакція на кризу управління внаслідок відсутності засад внутрішньої та зовнішньої політики та дезорганізації системи державного регулювання, правового нігілізму, безвідповідальності призвів до різкого падіння ефективності економіки України в цілому і приватизованих підприємств промисловості зокрема, на яких зайнято **2,55** млн.(75,8%) найманих робітників. Внаслідок широкомасштабного зухвалого привласнення та цинічного розпродажу фабрик, заводів, землі та інтелектуальних ресурсів суспільство класово розмежувалося та поляризувалося за діаметрально протилежними колективними та індивідуальними інтересами найманих працівників, яких глумливо називають “біомасою”, “маленькими” та “пересічними українцями”, та корпоративними інтересами “еліти” - фарисеїв від політики, космополітичних “роботодавців” та підприємців, об’єднавшись під гаслом “збагачуватися у будь-який спосіб”, разом із прошарком пихатого, чванливого, безпринципного і зажерливого чиновництва, здатного по лакейські обслуговувати мародерське пограбування країни та будь-які волонтаристсько-месіанські рішення її керівництва – вступу до Євросоюзу, у ВТО (WTO), НАТО, “впровадженню” демократії на Кубі та в Білорусії, економічній блокаді Придністровської Молдавської Республіки. Не дарма у Святому писанні дано попередження: **“Берегітесь лжепророков, которые приходят к Вам в овечьей одежде, а внутри суть волки хищные”;** **“По плодах их узнаете их”** [Матф.7:15,16,20].

Українська держава, органи влади та персоналії, що її уособлюють, про яких зараз і згодом ніхто не скаже доброго слова, виявили абсолютну безпорадність організувати виробництво і нездатність забезпечити своїх громадян роботою та гідною заробітною платою, гарантованої їм ст.43 Конституції України, внаслідок чого 5-7 млн. українців - власників товару “робоча сила” продають його на чужині і стільки ж, за оцінками, виявляють свою “економічну” активність на міських базарах, назавжди втрачаючи при цьому власну кваліфікацію, навички, досвід роботи, набуті у вузах і технікумах знання, неухильно і невпинно перетворюючись у люмпенізовані маси зомбованих маргіналів сучасного суспільства, до яких долучається молодь, свідомістю та почуттями яких вже доволі легко маніпулювати. Маніпулювання свідомістю, і це вже не приховується, здійснюється у різноманітний спосіб, найчастіше методами нейро-лінгвістичного програмування, які полягають багатократному нав’язливому повторенні з відповідним музичним супроводом невинних на перший погляд і слух слів та фраз, що лунають з радіо- та телевізійних приймачів через політичну рекламу, релігійні проповіді та еконо-

мічну інформацію. Внаслідок цього люди перестають критично сприймати оточуючий світ, втрачають бажання змінити його на краще, протестувати або страйкувати, логічно мислити, аналізувати, відкидаючи дезінформацію, контролювати свої вчинки та поведінку. Постійне перебування у такому стані формує у людини на рівні підсвідомості нав'язані чужою волею стереотипи життєвих цінностей, думок, світосприйняття, моралі, і за даними вчених Російського інтелектуального корпусу, впливає вже на 25% населення. Президентські (2004 р.) та парламентські (2006 р.) вибори в Україні це підтвердили.

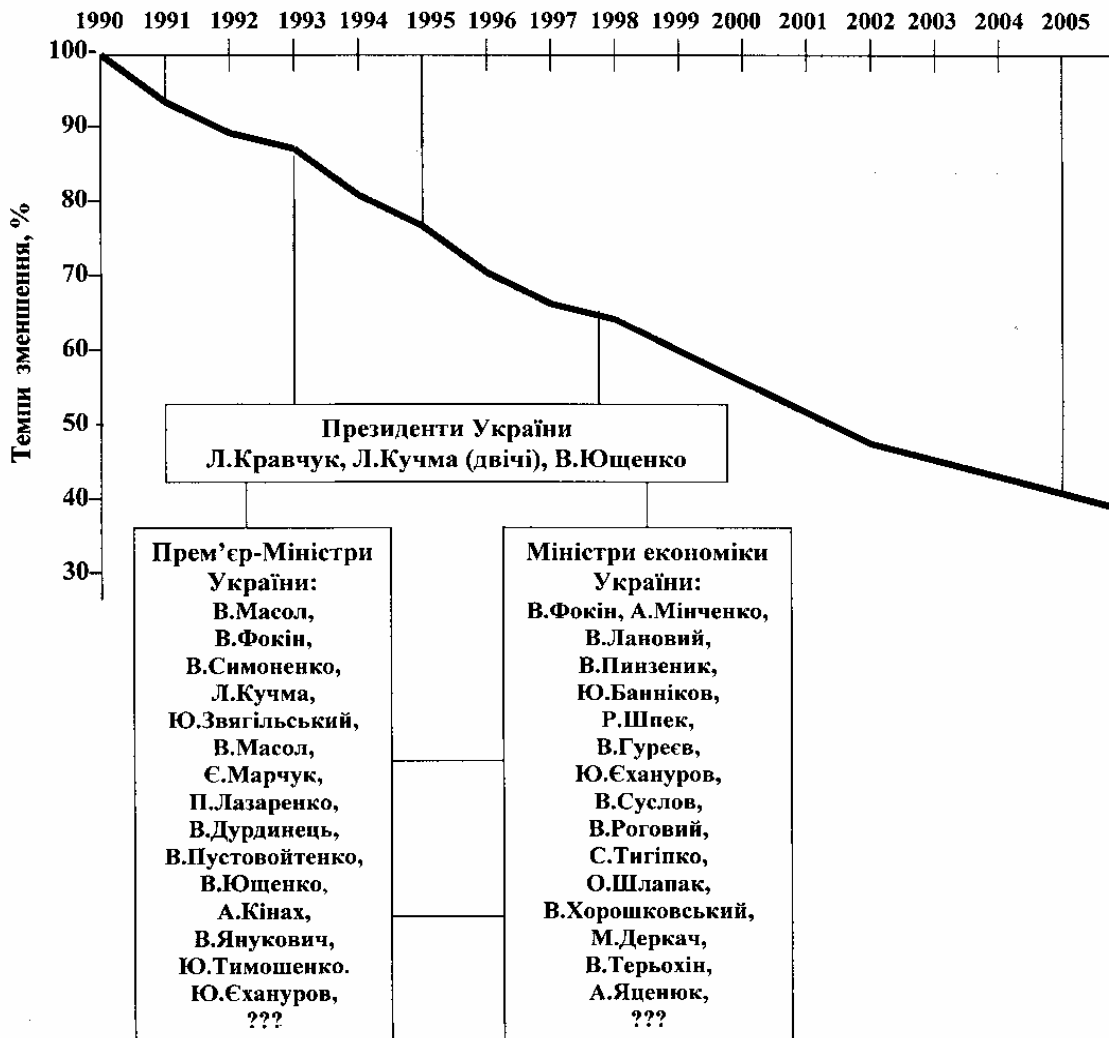

Рис.1 Темпи зменшення чисельності працюючих в економіці України /1990 р.=100,0 % /

Позбавлені ясних цілей та перспектив, абсурдні за змістом “ринкові” реформи по реставрації експлуаторського капіталістичного ладу а ргіогі не могли не дати більш жахливих за своїми наслідками результатів в українському варіанті їх реалізації. За 15 років вони залишили по собі зрощений з державною владою та номенклатурою криміналітет, бюрократичне свавілля, корупцію і злочинність у приватно-підприємницькій діяльності, злидні і бідність людей чесної праці – робітників, селян, інтелігенції, духовне зубожіння і бурхливий сплеск соціальних хвороб, невпинно зростаючу смертність населення, зарослі бур’янами поля, зруйновані підприємства та інтелектуальну пустелю. Впродовж короткого історичного строку в економіці України зайвими стали понад 12,1 млн. (52,0%) працівників, у тому числі 1,21 млн. фахівців з вищою та середньою спеціальною освітою (рис.1). Так, чисельність працівників сільського господарства, які забезпечували продовольчу безпеку усієї країни, за 1990-2005 рр. зменшилася у 5,4 рази, або на 3,98 млн.чол., у тому числі на 1,23 млн.чол. за 2001-2005 рр. після прийняття “більшістю” з 232 “народних” депутатів Верховної Ради

України ганебного за своєю суттю “Земельного Кодексу України”, підписаного кол. президентом Л.Кучмою, та реалізацією на селі так званої “земельної” реформи. Наслідками “реформування” будівельної індустрії стало скорочення проти 1990 р. у 4,2 рази (на **1,47** млн.) чисельності працюючих, а на підприємствах транспорту та зв’язку вони означилися двократним зменшенням робітників і службовців (на **0,78** млн.).

Руйнування наукового потенціалу, що було і залишається послідовною та цілеспрямованою політикою усіх українських урядів, вже призвело науково-технічну сферу до катастрофи загальнонаціонального масштабу. Людські втрати фахівців наукових установ та організацій, підготовлених до творчої роботи і винахідницького пошуку, еквівалентні розгрому армії з 20-22 укомплектованих дивізій на очах та за байдужим спостереженням трьох президентів – Л.Кравчука (канд.екон.наук), Л.Кучми (канд.техн. наук) та В.Ющенка (канд.екон.наук) – головнокомандувачів та гарантів української Конституції. Промислові підприємства, що були основними споживачами результатів НДДКР та винаходів, створених у науково-технічній сфері, як видно з табл.1, за 1990-2005 рр. зазнали безповоротних втрат **3,73** млн.(52,6%) інженерів, техніків та робітників, у тому числі майже всіх, а це **0,25** млн. (93,5%) раціоналізаторів та винахідників, творча діяльність яких стала непотрібною. Спорадично силами працівників старшого покоління вона ще відбувається тільки на 5,1% підприємств, яких за 15 років стало у 13,9 рази менше. Чисельність останніх “з могікан” новаторів (17,6 тис.) вже **утричі** нижча рівня початку 30-х років, у 28,9 рази – ніж у 1970 р., у 15,3 рази – ніж у 1990 р. та у 1,4 рази – ніж у 2000 р., що є переконливим свідченням настання стану апатії, втрачених ілюзій та сподівань людей креативного мислення, деморалізованих цинічним ставленням української держави до себе.

Таблиця 1 Середньорічна чисельність промислово-виробничого персоналу /ПВП/ промислових підприємств України /УРСР/ у 1970-2005 р., тис.чол.*

Показники	УРСР				Україна				2005 р. у % до 1970 р.
	1970	1989	1990	1991	1994	1999	2000	2005	
Промислово-виробничий персонал підприємств промисловості України,	6036	7288	7100	6913	5477	3932	3445	3367	55,8
у тому числі: винахідники і раціоналізатори виробництва, - у % до загальної чисельності ПВП	509,6 8,4	325,7 4,5	270,0 3,8	187,4 2,7	54,2 1,0	25,1 0,6	24,2 0,7	17,6 0,5	3,4 -

*Складено і розраховано автором за даними Держкомстату України та колишнього ЦСУ УРСР

На машинобудівних заводах, на яких у 1990 р. налічувалося **3,06** млн. чол. промислово-виробничого персоналу, у тому числі майже 475 тисяч дипломованих інженерів і техніків, їх чисельність зменшилася **четверо** (на 2,3 млн.чол.), а проти 1960 р., коли молоді робітники та інженери вперше вступили у трудове життя, а зараз ще зберегли свої робочі місця, – у 1,6 рази (на **0,42** млн.чол.). У 2005 р. 32,7% з числа тих, що залишилися на своїх підприємствах, працювали 1-2 дні на тиждень та знаходилися у безоплатних примусових адміністративних відпустках. Така ж ситуація спостерігається на багатьох підприємствах інших галузей української промисловості, а також у наукових організаціях, де кожний десятий працівник розумової праці по декілька місяців залишався без заробітної плати та засобів існування (табл.2). Тепер, услід за Т.Г.Шевченком, знов можна повторити: **“Доборолася Україна до самого краю, гірше ляха свої діти її розпинають, замість пива праведную кров із ребер точать...”**

Таблиця 2 Питома вага працівників, які знаходилися адміністративних відпусках без збереження заробітної плати та працювали в режимі неповного робочого дня (тижня) в економіці України у 1990-2005 рр (у % до загальної чисельності працюючих)*

Роки	Економіка України	у тому числі:		
		наукові установи та організації	підприємства промисловості	у тому числі: машинобудування та металообробки
1990-1993	0,0	0,0	0,0	0,0
1994	27,6	23,0	48,2	67,2
1995	23,3	25,9	43,8	61,6
1996	32,4	39,7	51,8	72,1
1997	38,0	47,3	55,7	73,0
1998	39,9	51,3	53,5	85,2
1999	39,6	53,9	53,6	83,9
2000	29,4	39,2	55,3	80,5
2001	20,5	22,0	39,0	61,5
2002	17,5	21,0	30,8	53,3
2003	14,5	17,2	24,6	45,4
2004	10,8	12,8	17,5	31,4
2005	9,2	11,1	16,3	32,7

*Складено і розраховано автором за даними Держкомстату України

За рівнем використання свого високоосвіченого і підготовленого до продуктивної праці людського потенціалу, чому немає прецедентів у світі, Україна впритул наблизилася до показників 1952 р., а її промисловість, у тому числі підприємства машинобудування, що були каталізатором науково-технологічного та інноваційного розвитку усієї економіки, - до стану 1954 р., а зі збереженням таких темпів втрат та з урахуванням демографічної ситуації, дістанемось незабаром і до рівня 1935 року, коли на підприємствах промисловості УРСР у той час працювало **1,353** млн. чол.

Таблиця 3 Результати винахідницької та раціоналізаторської діяльності працівників промислових підприємств України /УРСР/ у 1970-2005 рр.*

Показники	УРСР				Україна				2005 р. у % до 1970 р.
	1970	1989	1990	1991	1994	1999	2000	2005	
Подані патентні заявки на винаходи	5844	4558	3150	2086	520	336	364	341	5,8
Зареєстровані та чинні в Україні винаходи	1927	3180	3450	2691	550	172	270	279	14,5
Використані у виробництві : винаходи	3678	4335	3465	3465	724	488	469	826	22,4
раціоналізаторські пропозиції, тис.од.	470,1	391,5	285,2	173,9	55,4	24,1	23,0	14,2	3,0

*Складено і розраховано автором за даними Держкомстату України та колишнього ЦСУ УРСР

Знекровлення трудового потенціалу, якісний і кількісний занепад головної продуктивної сили стали однією з безлічі причин, що обумовили у остаточному підсумку цілеспрямовану деінтелектуалізацію суспільства та деіндустріалізацію країни. Саме через незворотні втрати творчих кадрів, позбавлених робочих місць, гідної плати за працю, стимулів та прав на власні інтелектуальні здобутки, технологічна деградація промислового виробництва у колись процвітаючій республіці виглядає заздалегідь запланованою. Тому, як це видно з табл.3, кількість новостворених за 1990-2005 рр. винаходів зменшилася у 12,4 рази, а проти 1970 р. – **семикратно**, їх технологічне

застосування – у 4,2 рази, а раціоналізаторських пропозицій, спрямованих на вдосконалення виробничих технологій та модернізацію підприємств, - у 20,1 рази (з 285,2 до 14,2 тис.), що у 33,3 рази менше показників 1970 р. Не випадково тому у сучасних умовах раціоналізація виробництва втратила усі стимули і мотивації до неї, насамперед, через відчуженість працівника від засобів виробництва, законодавчо не врегульована, поступово і неухильно зникає під впливом негативних соціально-економічних наслідків, хоча її ефективність та гостра потреба у ній доведена життям. Не випадково тому і явище її самоліквідації, бо без того середовища, де воно народилося, мало яскраві прояви, без людей, творчість яких була запитаною, а результати їх плідної праці довгоочікуваними, ані сталого розвитку, ані умов для подальшого існування вона не може мати взагалі. Спостерігаючи за динамікою показників можемо констатувати, що від здобутих висот, залишених старшим поколінням як орієнтир розвитку, до сяючих чорнотою пустот прірви технологічного занепаду, шлях прокладений досить ґрунтовно.

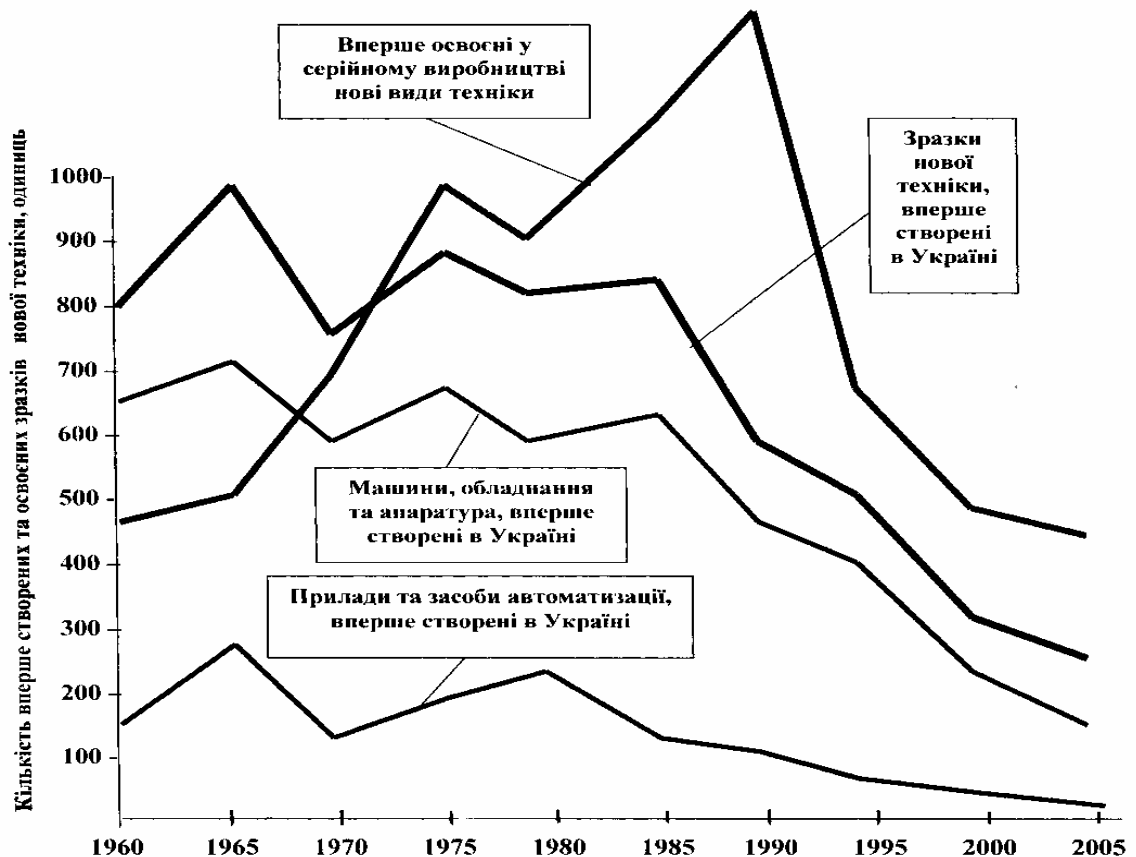

Рис.2. Кількість зразків нової техніки, вперше створених та освоєних у серійному виробництві на промислових підприємствах України у 1960-2005 рр.

Занепад науки, винахідництва та інноваційної діяльності йшов і йде паралельно з прискоренням процесів приватизації та розпродажу державних підприємств, а у ряді випадків – з випередженням подій, які очікуються, але ще не відбулися. Незважаючи на те, що 93% промислових та 91,5% аграрних підприємств вже знаходяться у приватній власності “дбайливих” господарів та “стратегічних” інвесторів, навіть натяків на інноваційний бум на них не спостерігається. Між тим, загальновідомо, що стан інноваційної діяльності визначається безпосередньо змістом самого процесу, середовищем, в якому він відбувається, метою та доцільністю здійснення, джерелами, що його живлять, конкретними умовами протікання та кінцевими результатами як для самого виробництва та власника цих засобів виробництва, так і кінцевих споживачів нової (інноваційної) продукції. Тому впровадження нових виробничих технологій, спрямованих на забезпечення випуску нової продукції, як свідчать дані статистики, відбувається тільки на 3,5 - 4% підприємств, а їх загальна кількість, 2/3 з яких є ресурсовитратними та

екологічно небезпечними, у 2005 р. становила лише 1,8 тис., що у 5,5 та 4,5 рази менша, ніж у 1970 р. та у 1990 р. Не випадково, що наочно демонструє графік на рис.2, за результатами створення технологічних нововведень (машин, обладнання, апаратів, приладів, засобів автоматизації), призначених для споживачів внутрішнього і зовнішнього ринку, та станом їх освоєнням у серійному виробництві, країна опустилася до рівня кінця 50-х років.

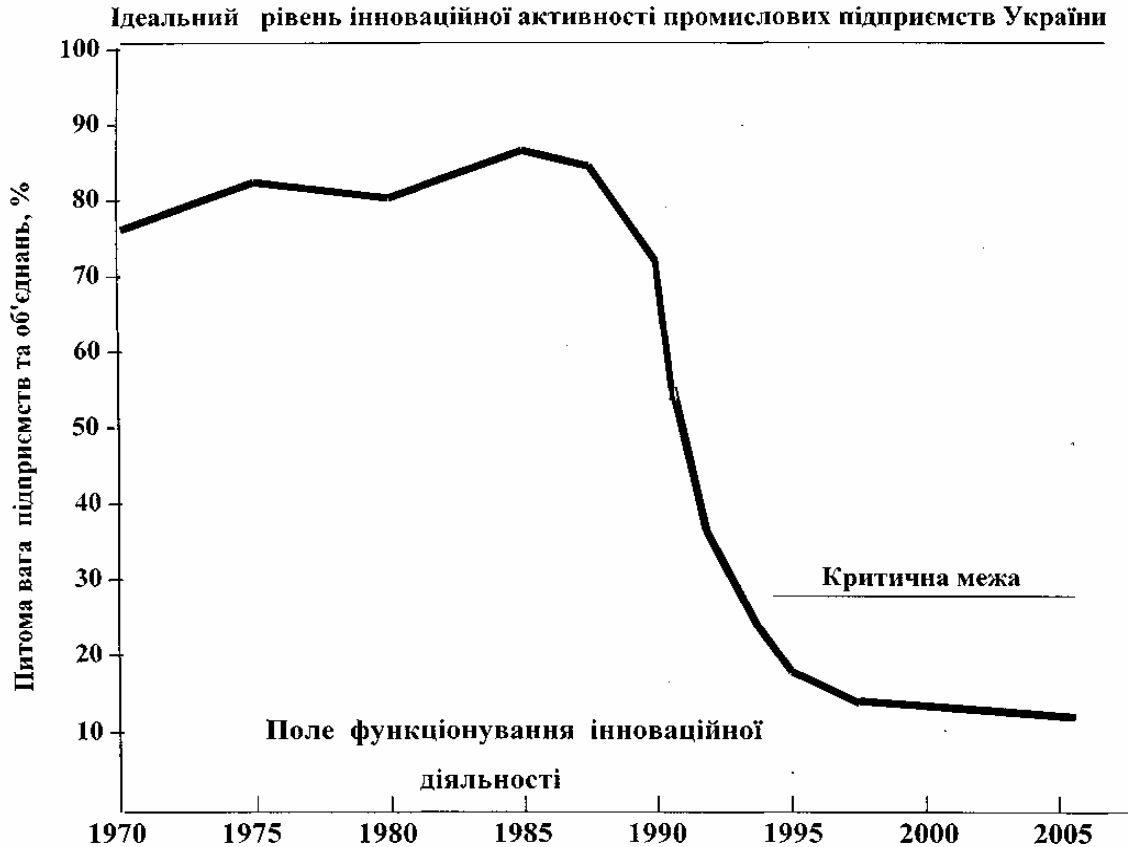

Рис. 3. Динаміка питомої ваги промислових підприємств України, на яких здійснювалися заходи по науково-технологічному та інноваційному розвитку виробництва у 1970 - 2005 рр.

В умовах триваючої кризи науково-технологічного розвитку, немов сніг на весні, щорічно зменшується кількість інноваційно активних підприємств. У промисловості України в цілому їх стало **ушестеро** менше, ніж 35 років тому (у 1970 р.) та майже **ун'ятеро**, ніж у 1990 р., коли їх налічувалося 5,6 тис., або 71,1% усіх. Відстань від ідеального стану, показана на рис.3, коли б усі підприємства разом здійснювали інноваційну діяльність у її різноманітних проявах вже зросла **дев'ятикратно**, а від перейденої ще у 1993 р. критичної межі у 25–30% частки тих підприємств, що й дотепер залишаються інноваційно активними, у своїй сукупності вони знаходяться нижче умовної ватерлінії в **2,3–2,7** рази. Вони, а це й ті, що зайняті виключно маркетинговою діяльністю та рекламою своєї продукції (25-28%), та такі, що впроваджують закуплені, у тому числі за кордоном, верстати, машини, прилади та обладнання (33-45%), не стали домінуючими в економіці України і майже не впливають на стан конкурентоздатності країни, яка за рівнем технологічного розвитку після 2000 року знаходиться на 73-78 місцях серед 104 країн світу.

Українська держава, відмовившись від прямого і опосередкованого стимулювання та регулювання науково-технічного прогресу, не визначивши орієнтири розвитку на перспективу та поточний момент, не ставши замовником і основним споживачем нової (інноваційної) продукції своїх підприємств, обсяг якої зараз не більше 5-6,5%, загнала їх у

глухий кут технологічної відсталості, позбавивши можливості фінансово забезпечити оновлення виробництва через різке скорочення інвестицій в інновації.

Не випадково тому в українській промисловості окреслилися два кола підприємств, що відносяться до різних галузей і видів діяльності, відомчої підпорядкованості, роз'єднаних між собою відсутністю науково-технічної, фінансово - кредитної, податкової, цінової політики, формами власності на засоби виробництва, технологічно й організаційно, за цілями стратегічного і тактичного розвитку, рівню компетентності і чесності їх керівників, можливостях самовиживання, по державних пріоритетах привабливості для приватизації (продажу) місцевим олігархам або іноземним "інвесторам". У колі першому – підприємства, що зберегли, наскільки це було можливим в умовах кризи свою інноваційну дієздатність, основними проблемами для яких у 2/3 випадків є утримання своєї присутності на традиційних ринках збуту продукції, у другому, що нараховував у 2000-2005 рр. 8,6 - 9,8 тис., ті, до яких з першого щорічно долучаються нові (за 2005-й рік – ще 266), що впадають у летаргічний сон і де на багато років запановує інноваційна тиша, припиняється науково-технологічний розвиток виробництва, губляться назавжди творчі кадри, вмирає раціоналізаторська діяльність, яка абсолютно не потрібна при використанні "складальних" технологій. З'єднати ж два кола підприємств, що знаходяться один в одному, гальванізуючи інноваційні процеси тільки ритуальними заклинаннями, виданням президентських указів і урядових постанов, створенням нових органів управління, не забезпечивши законодавчо виконання науково-технічної та реальної політики державного протекціонізму, - задача ілюзорна та безперспективна.

Сьогоднішня ситуація віддзеркалює наслідки руйнації та масштаби занепаду, які проєцюються у майбутнє, роблячи примарним "інноваційний" шлях розвитку та побудову міфічної "економіки знань" в нашій країні без їх носіїв – науковців, винахідників, інженерів. Тим більше, що у разі не виправдано поспішного вступу України у ВТО (WTO) при наявності вже зараз узаконеної товарної інтервенції на внутрішньому ринку країни, іноземна експансія неминуча, через що і науково-технічна сфера, особливо організації галузевої науки, і інноваційні процеси у цілих галузях промисловості будуть остаточно паралізовані. Число другого кола підприємств різко зросте в зв'язку з неминучим банкрутством багатьох з них, закономірним і невтішним наслідком чому стане технологічна деградація промислового виробництва, зростання інтелектуального безробіття, еміграція, що було і залишається неодмінним атрибутом колоніально-сировинної, а не економіки промислово розвинутої європейської країни.